

Žumberak 1981.

Posvećenost umjetničkoj baštini

O prinosima Đurđice Cvitanović hrvatskoj povijesti umjetnosti

S pokrićem uloženoga truda, besprimjernog entuzijazma i predanosti struci Đurđici Cvitanović pripada posve izdvojeno mjesto u redovima zaslužnih povjesničara umjetnosti. Njezin profesionalni *curriculum vitae* i bibliografija uvjerljivo potvrđuju da je riječ o povjesničarki umjetnosti široko aspektiranih potencijala, koja je našoj nacionalnoj povijesti umjetnosti dala izuzetne doprinose.

Put i način na koji je Đurđica Cvitanović ostvarila svoj životni poziv nema u nas usporedbi. Bogate prinose, koji su se značajno reflektirali na raznorodnim poljima povijesti umjetnosti, ostvarila je u statusu slobodne profesije bez dana provedenog u stalnom radnom odnosu u struci. A unatoč tomu bila je nezaobilaznim suradnikom gotovo svih relevantnih ustanova i institucija iz užeg područja njezina znanstvenog i stručnog djelokruga. Više od četiri plodna desetljeća Đurđica Cvitanović nije posustala u proučavanju i brizi za našu spomeničku baštinu, smatrajući to svojom primarnom obvezom, a neiscrpan radni elan širila je i prenosila na sve one koji su s njom surađivali. Unatoč tomu ili upravo stoga što su ju stalno pokretale vlastite motivacije proizišle iz njezine visoke profesionalne savjesti i svijesti o baštini, bila je izuzetno plodan istraživač i nepokolebljiv borac za očuvanje umjetničkog nasljeđa. Djelujući kao vanjski suradnik Instituta za povijest umjetnosti tako reći od njegova osnutka, ali i brojnih muzejsko-galerijskih i konzervatorskih ustanova, Đeka Cvitanović razvila se u »rasnu« povjesničarku umjetnosti visokih etičkih kriterija i zamjerne profesionalnosti. Na tim je načelima gradila svoj stručni i znanstveni ugled u svakog poštovanja vrijedno »životno« djelo.

Višestrukim djelovanjem: znanstvenice, »zaštitarke« našega umjetničkog nasljeđa, prosvjetiteljskim i društveno angažiranim radom, postala je nepreskočivim autoritetom za široko područje svoga znanstvenog bavljenja, i to ne samo u uskim okvirima struke, već i u svim sredinama s kojima se susretala u radu na spomenicima. Poslovično je poznato njezino ustrajno djelovanje na osvješćavanju lokalnih i crkvenih krugova i vlasnika odgovornih za sudbinu spomenika, te se moramo zapitati kojim joj je to argumentima polazilo za rukom? Odgovor se krije u njezinoj neposustaloj vitalnosti, u znanju kojim je potkrepljivala uvjerljivost, u ustrajnosti pri vođenju

znanstvenih spoznaja i stavova o integritetu spomenika u djelo.

Interes znanstvenog i stručnog djelovanja Đurđice Cvitanović širio se u velikom rasponu unatoč tomu što se u struku povijesti umjetnosti uključila relativno kasno. Nakon završene srednje škole krenula je posve drugim pravcem upisavši se najprije na Medicinski fakultet u Zagrebu, a tek je naknadno otkrila svoj životni poziv u humanističkom opredjeljenju. Studij povijesti umjetnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, na kojemu su tada predavali vrhunski povjesničari umjetnosti poput profesora Grge Gamulina, Milana Preloga i Vere Horvat Pintarić, posve ju je zaokupio, te se već kao studentica isticala akribijskim pristupom studijskoj građi. Nakon završetka studija (diplomirala je 1960. godine) odmah se kao vanjski suradnik uključila u istraživačke projekte što ih je vodio prof. dr. Grgo Gamulin u tek osnovanom Institutu za povijest umjetnosti. Od 1961. godine sve do danas ostala je aktivnim vanjskim suradnikom Instituta. Kako se nije uspjela stalno zaposliti u struci, opredijelila se za rad u statusu slobodne profesije, koji joj je priznat (na osnovi svestrane znanstvene, publicističke i popularizatorske djelatnosti u struci i javnim medijima) u okviru ULUPUH-ove sekcije kritičara i povjesničara umjetnosti. U tom statusu napredovala je u znanstvenim zvanjima kao suradnica na projektima Instituta za povijest umjetnosti.

Samostalno obrađujući brojne neistražene teme umjetničke povijesti kontinentalne Hrvatske i Istre, znanstveno je obuhvatila razdoblje od 16. do 20 stoljeća, baveći se ponajprije arhitekturom i urbanim povijesnim jezgrama, ali i drugim temama i problemima sakralne i profane umjetnosti.

Najranija monografska istraživanja arhitektonskog opusa Kune Waidmanna, značajne ličnosti arhitekture i urbanističkog razvoja posljednje trećine 19. stoljeća, objavila je u knjizi *Arhitekt Kuno Weidmann*, 1969. godine. Riječ je o jednom od najranijih, gotovo bismo mogli reći pionirskih pothvata u monografskom istraživanju jedne od prijelomnih ličnosti naše arhitekture uoči »moderne«. Knjiga je postala model monografskih obrada pojedinih stvaratelja, na osnovi kojih se stječe sustavniji uvid i faktografska znanstvena po-

Stendtford USA 1960.

D. Cvitanović, I. Reberski 2004.

dloga za rekonstruiranje urbanog razvoja i arhitekture na području sjeverne Hrvatske.

Istraživanja vezana uz izradu magisterija usmjerila su ju pak na sakralnu arhitekturu. Magistrirala je 1965. godine s temom *Župne crkve goričkog arhidakonata u 17. i 18. stoljeću*, a nastavak tih istraživanja rezultirao je doktorskom disertacijom *Barokna sakralna arhitektura u sjevernoj Hrvatskoj, crkvena područja arhidakonata Gorica, Gora i Dubica*, koju je obranila 1972. godine. Tu veliku temu razvoja sakralne arhitekture na jednom osjetljivom prostoru Hrvatske uspjela je zaokružiti u sustavnu sintezu objavivši knjigu *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja – Gorički i Goričko-dubički arhidakonati*, 1985. godine u izdanju DPUH. Naročito valja skrenuti pozornost na iscrpnu građu priloženoga kataloga (povijesnoumjetničku analizu, arhivske izvore, fotografsku i arhitektonsku dokumentaciju), koja se neprekidno koristi u praksi obnove i održavanja pojedinih objekata.

Posebno poglavlje njezina bavljenje sakralnom arhitekturom posvećeno je drvenim kapelama turopoljskoga kraja, koje je sintetizirano u studiji *Turopoljske ljepotice*, objavljenoj u posebnom izdanju Kajkavskog spravišća 1974. godine. Tim djelom pridružila se malobrojnim istraživačima našega tradicijskoga graditeljstva, obradivši jedinstveni fond drvenih crkvice i kapela na području Turopolja i Vukomeričkih gorica. Stekavši uvid u teško stanje te visokokvalitetne i raritetne drvene arhitekture, nametnuo joj se problem zaštite i obnove autentičnoga kulturnog nasljeđa, što je kasnije u praksi stalno provodila na svim istraživanim spome-

nicima. Srodna istraživanja proširila je potom na sisačku regiju, na Pokuplje i područje Grubišnoga polja, a u okviru izrade umjetničke topografije i na ludbrešku Podravinu. Proučavala je tipologiju proštenjarskih crkava i crkava centralnoga tipa sjeverozapadne Hrvatske. Kao posebna izdanja objavila je priloge o pavlinskom samostanu i crkvi Bl. Dj. Marije Snježne u Kamenskom, župi sv. Šimuna i Jude Tadeja u Markuševcu; župnoj crkvi Marije od Pohoda u Mariji Gorici, župnoj crkvi sv. Jakoba Apostola u Prelogu; pisala je o arhitekturi monumentalnog historizma i urbanizma Zagreba, i drugim arhitektonskim temama.

Jedno od važnih istraživačkih usmjerenja kolegice Cvitanović jest arhitektura crkvenih redova – pavlinskoga, franjevačkoga i isusovačkoga reda. U studijama posvećenima pavlinskoj arhitekturi (*Svetice nekad i danas*, 1977.; *Kamensko, crkva i samostan pavlina*; *Sveti Petar u Šumi*, 1978. i dr.) uspjela je dokazati visoku kvalitetu i autentičnost umjetnosti baroknog razdoblja nastale u krugu pavlina. U istraživanju problematike franjevačkih kompleksa, isusovačke umjetnosti, te lokaliteta dominikanaca i srednjovjekovnih redova došla je do posve novih teorijskih spoznaja utemeljenih na egzaktnoj faktografiji, što je izazvalo nužne intervencije na spomenicima i samostanskim kompleksima u Jastrebarskom, Karlovcu, Kamenskom, Mariji Gorici, Pazinu, Kotarima, Kostajnici, Čuntiću i srednjovjekovnom lokalitetu u Gori, koje je prigodom konzervatorskih zahvata stručno pratila. U zapaženom prilogu *Slikarstvo pavlinskog kruga 17. i 18. stoljeća*, uz izložbu *Kultura pavlina u Hrvatskoj* (MUO 1989.) također se posebno osvrnula na izrazite značajke pavlinsko-

Ž. Premerl, Đ. Cvitanović, P. Cvitanović, Rečica 1962.

ga slikarstva. Dionicu franjevačke arhitekture za izložbu *Mir i dobro, umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda* (Galerija Klovičevi dvori, 2000.), obradila je u prilogu pod naslovom *Arhitektura franjevačke provincije Hrvatsko-Kranjske sv. Križa*, dok je izložbi *Sveti trag, 900 godina Zagrebačke nadbiskupije*, (1994.) dala znanstveni prilog obradivši dionicu *Sakralna arhitektura baroknog i klasicističkog razdoblja*.

Baveći se atributivnim metodama, postigla je značajne rezultate u istraživanjima autora ljubljansko-goričkoga umjetničkoga kruga, kao što su: V. Metzinger, J. Herrlein, L. Layer, Ziegler i drugi autori, a otkrivene freske u Karlovcu pripisala je nazarencu P. Godleru. Znanstveno je također obradila neistražene funduse sakralnog slikarstva u vrijednim muzejskim zbirkama, kao što su: Muzej za umjetnost i obrt, te zbirke sakralne umjetnosti u Krapini, Klanjcu i Karlovcu.

Arhivskim istraživanjima u zemlji i inozemstvu otkrila je velik broj graditelja, majstora i umjetnika koji su stvarali u sjevernohrvatskim krajevima, proširivši znatno naš umjetnički krug imenima umjetnika, a novim atribucijama zaokružila je opuse pojedinih stvaralaca. Među značajnijim studijama atributivnog značaja ističu se: *Parohijska crkva sv. Nikole u Karlovcu i njezin majstor Josip Stiller*, *Majstorsko djelo graditelja Josipa Pazelta*, *Kultura i umjetnička baština Karlovca od osnutka tvrđave do 19. stoljeća*, *Zagrebački graditelji grade u Marija Gorici*, *Idejni nacrti za gradnju tipiziranih crkava u Vojnoj Krajini*, *Graditelj Hans Alberthal*, *Johan Fuchs projektant župne crkve u Pregradi*, i drugi.

Osebnost njezina znanstvenog profila nalazi pokriće u sustavnom i metodičnom istraživačkom radu popraćenom plodnim opusom od stotinjak objavljenih znanstvenih i stručnih radova (sve što je znanstveno obradila promptno je i objavljivala), kao i u golemoj neposustaljoj energiji uloženoj u konzervatorsku praksu na obnovi spomenika i čitavih urbanih cjelina. Kao malo koji povjesničar umjetnosti, Đurđica Cvitanović je svoje znanstvene spoznaje gotovo redovito pretočila u praksu konzervatorskih studija i obnove spomenika, koje je prethodno istraživala, vodeći i poslije restauracije kontinuiranu brigu o njihovoj daljnjoj sudbini. U tom pogledu dovoljno je samo spomenuti iznimnu i višestruko djelatnu njezinu angažiranost na znanstvenoj obradi i obnovi povijesne jezgre grada Karlovca, posebno »*karlovačke zvijezde*«, koju je vodila od 1976. godine u suradnji s konzervatorima, arhitektima, građevinarima, urbanistima, restauratorima, obrtnicima i lokalnom gradskom upravom, pa da se stekne uvid u razmjere njezinih aktivnosti. Opsežan elaborat (konzervatorska studija – *Karlovac, povijesnoumjetničke i arhitektonske analize građevnog tkiva i prijedlozi intervencija*) dovršen je 1979. godine. Tom velikom zadatku posvetila je više od desetak godina radne energije, kao što je prethodno godinama vodila znanstveni i stručni nadzor u obnovi grada Buzeta u Istri, dovršivši 1983. godine sa suradnicima elaborat *Buzet, povijesno-građevni razvoj i problemi revitalizacije Staroga grada*. Istraživanja istarskog urbanizma obuhvatila su još jedan važan segment, a to su utvrđeni gradovi bivšega Rašporskoga kapetanata, među kojima se uz

Buzet ističu gradovi: Roč, Hum, Vrh i Draguč. U svom bavljenju urbanističkim temama nije zaobišla ni sjevernu Hrvatsku, gdje je istraživala povijesnu jezgru Klanjca (*Klanjec, konzervatorsko-urbanistička dokumentacija za PUP*), dok je pri obnovi Trga bana Jelačića u Zagrebu bila konzultant za povijesnu slojevitost trga.

Njezinu udjelu i neprekidnom »bdjenju« nad adekvatnom konzervacijom valja pripisati dio zasluga što je obnova zgrade Karlovačkog muzeja, devastiranog u ratnim razaranjima Karlovca, nagrađena nagradom »Europa Nostra« za 1991. godinu.

Na području znanstvenih istraživanja općenito se stječe dojam kako je dr. Đurđica Cvitanović svoja tematska i regionalna područja birala nekom posebnom intuicijom. Napose se to odnosi na dionicu posve neistražene barokne sakralne umjetnosti Banije i Korduna, ili drvenih kapelica u Turoplju, »turopljskih drvenih ljepotica«, kako ih je ona nazvala, ili baroknih crkava centralnoga tipa, ili zanemarene historicističke arhitekture 19. stoljeća, a to su samo neke od njezinih ključnih tema. Sve do njezina dolaska na te gotovo intaktne terene, ta su područja bila tamna mjesta na karti umjetničke topografije Hrvatske, koje je »visoka« znanost ili konzervatorska evidencija dotad tek uzgred jedva registrirala. I dok su drugi povjesničari umjetnosti obirali vrhne po vrhuncima naše srednjovjekove ili barokne umjetnosti, Đurđica Cvitanović, ne mareći za slavu, jer joj je opći probitak bio iznad osobne promocije, zaorala je tvrdi brazdu posve neobrađenih i znanstveno zapostavljenih parcela naše povijesti umjetnosti. I da sretnim slučajem nije prethodno dokumentarno obradila i istražila brojne crkve u krajevima koji su poslije opustošeni ratom, ti bi spomenici, svjedoci našega kulturnog identiteta, u kulturocidnom »čišćenju« na tim prostorima netragom nestali. Primarna znanstvena i tehnička dokumentacija o stanju spomenika prije njihova rušenja, prikupljena njezinim terenskim istraživanjima, bila je od neprocjenjive važnosti za njihovu adekvatnu obnovu.

No njezini se naponi nisu na tome zaustavljali. U svom radu iskazala je velik smisao za pedagoški rad, koji je osobito dolazio do izražaja na terenu, gdje je svoja stručna znanja sa zadovoljstvom prenosila mlađim kolegama i studentima, uvodeći u nas sve rjeđu praksu učenja na spomeniku.

Neumorno je nastojala na popularizaciji i javnoj prezentaciji gotovo u pravilu nedovoljno poznatih dionica nacionalne umjetničke baštine. Na svojim leđima iznijela je stručnu organizaciju nekoliko kapitalnih izložbenih projekata, kao što su: *Kultura pavlina u Hrvatskoj i Isusovačka baština u Hrvata*, te brojnih manjih znanstveno fundiranih izložbi. Bila je stručni sukoordinator izložbe *Sveti trag, 900 godina umjetnosti Zagrebačke nadbiskupije* (Muzej Mimara 1994.), a kruna njezinih napora u tom segmentu bila je velika kulturološka izložba *Od svagdana do blagdana* u Muzeju za umjetnost i obrt, ostvarena u okviru UNESCO-ove godine baroka (1989./90.) i srednjoeuropske Pentagonale, u kojoj je koordinirala hrvatsku dionicu.

Svojim znanstvenim prilozima sudjelovala je na brojnim domaćim i međunarodnim znanstvenim skupovima u zemlji i inozemstvu. Kao dugogodišnja aktivna članica i tajnica Društva povjesničara umjetnosti (1971.–1989.) vodila je i

organizirala kongrese i okrugle stolove na temu zaštite kulturne baštine. Jednakim zalaganjem obavljala je svoje dužnosti kao predsjednica i dopredsjednica Kajkavskog spravišća, te članica uredništva časopisa *Kaj*, a u DPUH-u časopisa *Peristil*. Bila je članica potkomisije za povijesna središta Alpe-Jadran, a predsjedavala je Komitetu za »Srednjoeuropsku inicijativu« na projektu *Barok u srednjoj Europi* od 1991. do 1993. godine. Bila je članica povjerenstava za crkvenu baštinu Zagrebačke nadbiskupije i Požeške biskupije, kao i brojnih drugih povjerenstava u Ministarstvu kulture i fondovima za kulturu. Članica je mnogih strukovnih udruga i ograna Matice hrvatske. Uspješno je surađivala sa srodnim strukama muzealaca i konzervatora u susjednim republikama Sloveniji, Bosni i Hercegovini i bivšoj pokrajini Vojvodini. Svojom je poslovičnom aktivnošću djelovala na popularizaciju struke u javnosti prinoseći ujedno i ugledu Društva povjesničara umjetnosti. Sudjelovala je u realizaciji znanstveno-popularnih i dokumentarnih filmova, u emisijama na radiju i televiziji, javljala se u ostalim medijima i dnevnom tisku. U ovom kratkom ogledu naprosto je nemoguće nabrojiti sva područja djelovanja kojima se Đurđica Cvitanović u svom dugom radnom vijeku dosad bavila.

Njezina suradnja na istraživačkim projektima i konzervatorskim elaboratima Instituta za povijest umjetnosti posve je izdvojen slučaj, obilježen nesvakidašnjom djelotvornom uzajamnošću. Institut je »Đeki« pružio neophodnu infrastrukturu i stručno-tehničku potporu. Bez te faktografske podloge ona ne bi mogla znanstveno potkrijepiti rezultate opsežnih terenskih istraživanja, a njezina su pak istraživanja na drugoj strani bogato oplodila dokumentarne fondove Instituta dragocjenom unikatnom arhitektonskom i fotografskom dokumentacijom spomenika koje prije nje nitko nije obrađivao. Nadalje, bez njezine znanstvene suradnje teško je zamisliti izvodivost mnogobrojnih konzervatorskih studija za obnovu spomenika, ali i čitavih urbanih cjelina, što su ih stručne ekipe Instituta izradile pod njezinim vodstvom. Upravo je ona specijalistički »pokrivala« brojne spomenike sakralne i profane arhitekture od baroka do početka 20. stoljeća, što su se proteklih desetljeća, ali i nakon ratnih stradanja, obnavljali uz sudjelovanje Instituta. I ta čvrsta uzajamna veza Đeke i Instituta, kao i njezina besprimjerna lojalnost, osjećaj pripadnosti instituciji u kojoj je s velikim obolom djelovala kao vanjski suradnik punih četrdesetak i više godina, traju sve do danas.

Spašavanje pokretnog umjetničkog inventara u domovinskom ratu posebno je poglavlje impozantne povijesno-umjetničke biografije Đurđice Cvitanović. Kao predstavnica Ministarstva kulture RH na temelju Haške konvencije, ali ponajprije kao uvaženi stručnjak bila je svojevrsan »savjetnik« sudjelujući na terenu u akcijama konzervatorskih zavoda ili župnih ureda u evakuaciji i spašavanju sakralnih umjetnina od ratnih razaranja. U tom po život opasnom poslu ostvarila je znatnu aktivnu spašenoga kulturnog blaga, o čijem je povratu i restauraciji kasnije, kad je minula opasnost, dalje brizno skrbrila. Bio je to jedan od mnogobrojnih primjera kako se na djelu dokazuje »etika struke«, kako se voli baština i služi domovini. Jer, u pitanju su bili ugroženi spomenici Banije, Korduna, Pokuplja i Slavonije, kojima je Đeka posvetila sav svoj radni vijek. Umjetničko blago što ga je u mirno doba kao znanstvenica čitav život otkrivala za našu

znanost i kulturu i s toliko žara širila saznanja o njihovim vrijednostima, u ratu je branila od totalne propasti, i to je njezin veliki obol domovini.

Izniman rad Đurđice Cvitanović visoko je vrednovan, javno priznat i posve zaslužno nagrađivan mnogim nagradama, diplomama, poveljama i zahvalnicama, od kojih izdvajamo: Nagradu za znanstveni rad »Bartol Kašić« (1992.); Nagradu Grada Zagreba (1994.); Medalju Metropolije zagrebačke (1995.); Orden Predsjednika Republika Hrvatske (1996.);

Spomenicu Domovinskog rata (1998.); Zlatnu medalju Varaždinske biskupije (2000.); Zahvalnicu Restauratorskog zavoda Hrvatske (1976.), Zahvalu Instituta za povijest umjetnosti (2001.), te brojne druge povelje i zahvalnice.

Ovom posvetom posebnog broja časopisa Radovi IPU Institut još jednom odaje priznanje dr. Đurđici Cvitanović za plodnu i nesebičnu suradnju, ali i za njezin cjelokupni prinos hrvatskoj povijesti umjetnosti, očekujući i želeći joj ostvarenje mnogih još neostvarenih rezultata.

Ivanka Reberski